

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук. думка, 1992. 224 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Вінтонів М.О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2013. 328 с.
4. Всеволодова М.В. Синтаксеми и строевые категории предложения в рамках функционально-коммуникативного синтаксиса (к вопросу о предикативности, предикации и членах предложения). Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. 2000. № 1. С. 75–87.
5. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць : монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
6. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова Н.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва : Ин-т рус. языка им. В.В. Виноградова, Моск. гос. ун-т им. М.М. Ломоносова, 1998. 528 с.
7. Іваницька Н.Б. До проблеми валентності в граматиці. *Філологічні студії* : збірник наук. ст. Вінниця : ВДУ, 2004. Вип. 2. С. 49–51.
8. Малащенко В.П. Свободное присоединение предложно-падежных форм имени существительного в современном русском литературном языке. Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1972. 172 с.
9. Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
10. Русская грамматика : [в 2 т.] Т. 2. Синтаксис / редкол. : Н.Ю. Шведова (гл. ред.) и др. Москва : Наука, 1980. 709 с.
11. Сиротина О.Б. Лекции по синтаксису русского языка. Москва : Высшая школа, 1980. 141 с.
12. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
13. Шведова Н.Ю. К спорам о детерминантах : обстоятельственная и обстоятельственная детерминация простого предложения. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 1973. № 5. С. 66–77.

УДК 81'282:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10-1.5>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ІНТЕР'ЄКТИВІВ-ДІАЛЕКТИЗМІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА СЕРЕДНІЙ МАЙДАН ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FUNCTIONAL AND SEMANTIC STRUCTURE OF INTERJECTION DIALECTAL WORDS IN SEREDNIY MAIDAN PATOIS

Ковальчук М.П.,

orcid.org/0000-0003-0483-8946

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології

*Коломийського навчально-наукового інституту**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

У статті здійснено опис функціональних та семантичних особливостей діалектної інтер'єктивної лексики у говірці села Середній Майдан Івано-Франківської області; на рівні говіркового вживання вигуків виявлено впливи покутсько-буковинського, гуцульського та наддністрянського діалектів; встановлено кількісне співвідношення інтер'єктивів-діалектизмів, що вживаються в зазначених діалектах української мови. Це зумовлено тим, що лінгво-географічне розташування говірки села Середній Майдан на рубіжжі покутсько-буковинського, гуцульського й наддністрянського діалектів підтверджується наявністю багатьох ознак на різних мовних рівнях, у тому числі й функціонуванні в говірковому мовленні вигуків, характерних для зазначених говорів. Однак виявлено деякі інтер'єктиви, які фіксують відмінності значення порівняно з відповідними одиницями в суміжних діалектах. На основі аналізу встановлено, що в говірці села Середній Майдан найбільшою мірою використовується інтер'єктивна лексика зі спонукальною семантикою. З цієї семантичної підгрупи найбільший ряд становлять вигуки, які у відповідному значенні зафіксовано в покутсько-буковинському діалекті. Дещо в меншій кількості виявлено інтер'єктивів, що вживаються з відповідною семантикою в гуцульському діалекті, а периферію цього семантичного різновиду становлять наддністрянські імперативні інтер'єктиви. Найменш поширену семантичну групу в говірці становлять інтер'єктиви з емоційним значенням. Зокрема, виявлено три діалектні інтер'єктиви з емоційною семантикою, кожен з яких притаманний для певного одного говору, а також чотири інтер'єктиви-діалектизми, поширені одночасно в двох діалектах – покутсько-буковинському та гуцульському.

Ключові слова: діалектизм, вигук, говірка, Середній Майдан, покутсько-буковинський діалект, гуцульський діалект, наддністрянський діалект, семантична група.

The paper provides a description of functional and semantic features of the interjection words found in Seredniy Maidan patois (Ivano-Frankivsk region, Ukraine); the effects of the Pokuttia-Bukovyna, Hutsul and Naddniestrian dialects have been revealed at the level of dialectal use of interjections; the proportion of the interjection dialectal words, which are in use in these dialects of the Ukrainian language, has been established. This is due to the fact that the linguistic and geographical location of Seredniy Maidan patois at the boundary of the Pokuttia-Bukovyna, Hutsul and Naddniestrian dialects is evidenced by the presence of many features at various linguistic levels, including the functioning of the local vernacular interjections which are inherent to these dialects. However, some interjections have been identified that register differences in meanings compared to the corresponding units in related dialects. On the basis of the analysis, it has been determined that the interjection words with incentive semantics are exceedingly employed in Seredniy Maidan patois. From this semantic subgroup, the largest number is comprised of interjections registered with their respective definitions in the Pokuttia-Bukovyna dialect. There have also been found fewer interjection words, which are used with the corresponding semantics in the Hutsul dialect, and at the circumference of this semantic variety are the Naddniestrian imperative interjection words. The least widespread semantic group of the patois are interjection words with affective meaning. In particular, three dialectal interjections with emotional semantics have been found, each of which is inherent to a certain single dialect, as well as four interjection dialectal words are the most abundant of both the Pokuttia-Bukovyna and Hutsul dialects.

Key words: dialecticism, interjection, patois, Seredniy Maidan, Pokuttia-Bukovyna dialect, Hutsul dialect, Naddniestrian dialect, semantic group.

Сучасна лінгвістична наука визначає вигуки як специфічні одиниці мови, які мають складну семантико-граматичну і комунікативну природу та характеризуються неоднорідністю визначення їх статусу в мові. Як зазначає з цього приводу К. Городенська, «складна природа вигуків спричинила проблему їх кваліфікації. Найважчими, найбільш дискусійними виявилися питання про співвідношення в них емоційного й поняттєвого, про їхній зв'язок з поняттям і судженням і, відповідно, зі словом та реченням, з різними ярусами мовної системи, зокрема зі сферою мови й мовлення, тощо» [1, с. 376]. При цьому дослідниця, здійснюючи аналітичний огляд сучасних і традиційних поглядів, виокремлює кілька підходів трактування статусу та природи вигуків, серед яких – трактування вигуку як особливої частини мови, яка, проте, не належить ані до повнозначних, ані до службових; віднесення вигуків до специфічного лексико-граматичного класу слів, яким не властиве лексичне значення; зіставлення вигуків із синтаксично нечленованими реченнями як їх словесних еквівалентів; розгляд вигуків як периферійних реченневих утворень, співвідносних із судженням тощо [там само, с. 376–377].

Вигук як жоден з інших класів слів, репрезентуючи емоційно-вольову сферу мовців, виражає ментальність носіїв мови, виявляє особливості їхнього мислення, мовотворчої діяльності, характеризує важливі для них сфери життя тощо. Саме тому дослідження семантико-прагматичних особливостей інтер'єктивів на матеріалі окремо взятих говірок має велике значення для розкриття ментальності носіїв цих говірок, їхньої прагматики, мислення, сфери емоцій та почуттів, діяльності. Відповідно, метою нашої розвідки є семантико-прагматична характеристика інтер'єктивів у говірковому мовленні села Середній Майдан Надвірнянського району Івано-Франківської

області, насамперед виявлення специфіки впливу на функціонування вигуків у говірці суміжних діалектів – покутсько-буковинського, гуцульського, наддністрянського. При цьому зазначимо, що ми не беремо до уваги формули мовного етикету та звуконаслідувальні слова, які традиційно відносять до вигуків. Це зумовлено специфікою обсягу й формату пропонованої розвідки.

За семантикою інтер'єктиви в говірці села Середній Майдан можна розподілити в межах традиційних семантичних груп вигуків, за допомогою яких передаються різні волевиявлення людини, та емоційних вигуків [5, с. 530–534]. З метою визначення діалектної ідентифікації говірки села Середній Майдан притаманні їй вигуки зазначених семантичних груп на основі наявних натеper відповідних лексикографічних праць аналізуватимемо з погляду їх функціонування в суміжних південно-західних діалектах, зокрема в гуцульському [2], покутсько-буковинському [4], наддністрянському [6]. При цьому слід зазначити, що в говірці умовно окремі підгрупи становлять інтер'єктиви, притаманні лише якомусь одному із перелічених діалектів, інтер'єктиви, поширені тільки в певних двох діалектах, а також ті, які вживаються одночасно в усіх трьох діалектах. Ці підгрупи умовно диференційовані на відповідні функціональні ряди говіркових інтер'єктивів. Наприклад, у межах підгрупи вигуків, притаманних одному діалекту, умовно виділяємо функціональний ряд вигуків, що зафіксовані в покутсько-буковинському діалекті; в межах підгрупи вигуків, притаманних двом діалектам, – функціональний ряд вигуків, що зафіксовані в покутсько-буковинському та гуцульському діалектах; у межах підгрупи вигуків, притаманних трьом діалектам, – функціональний ряд вигуків, що зафіксовані в покутсько-буковинському, гуцульському та наддністрянському діалектах і т. д.

Проаналізовано окремі вигуки, які вживаються в покутсько-буковинському, гуцульському чи наддністрянському говорах з відмінним від говіркового або в одночасно кількох значеннях, а також вигуки, яких не виявлено в жодній із проаналізованих лексикографічних праць.

Своєрідне діалектне ядро в досліджуваній говірці становлять інтер'єктиви, які вживаються на позначення волевиявлення людини, або імперативні інтер'єктиви. Вони в середньомайданській говірці становлять найбільш вичерпний матеріал для виявлення специфіки функціонування в плані розмежування чи поєднання впливу суміжних діалектів південно-західного наріччя.

Лінгвогеографічне розташування говірки села Середній Майдан на рубіжжі покутсько-буковинського, гуцульського й наддністрянського діалектів підтверджується наявністю багатьох ознак на різних мовних рівнях, у тому числі й функціонуванні в говірковому мовленні вигуків, характерних для зазначених говорів. Однак спостереження засвідчують, що в говірці села Середній Майдан кількісно переважають імперативні вигуки, притаманні якомусь одному з діалектів. Зокрема, з цієї підгрупи найбільший ряд становлять вигуки, які у відповідному значенні зафіксовано в покутсько-буковинському діалекті. Серед них виділяємо такі (вигуки характеризуємо в алфавітному порядку – *М. К.*):

Атпрус – вигук, яким відганяють котів [4, с. 20].

Вішта – вигук, яким повертають коней ліворуч [4, с. 63].

Гай – вигук заохочення, спонукання. Має літературні відповідники: **ану, ану ж** [4, с. 67].

Ги – вигук, яким підганяють або відганяють корів [4, с. 71].

Гуль-гуль – вигук, яким кличуть індиків [4, с. 79].

Гусю-сю – вигук, яким кличуть гусей [4, с. 79].

Кусь-кусь – вигук, яким лякають дітей [4, с. 245] (має семантику застерігання – *М. К.*).

Миць-миць – вигук, яким кличуть котів [4, с. 290].

Но-но – вигук докору, застереження, спонукання до стриманості [4, с. 339]. Окрім вказаної семантики, у покутсько-буковинських говірках вигук **но-но, но-но-но** вживається для відганяння коней [див. там само]. Проте у середньомайданській говірці таке значення має повторюваний вигук **бйо-бйо** (проаналізовано в межах іншої підгрупи).

Пуц-пуц – вигук, яким нацьковують собак [4, с. 448].

Другий функціональний ряд підгрупи в межах одного діалекту в середньомайданській говірці становлять наддністрянські імперативні інтер'єктиви:

Гей-гей – вигук, який уживають, щоб відігнати корів [6, с. 90, 36]. В аналізованій говірці з цією семантикою вживається паралельно з вигуком **ги**, притаманним покутсько-буковинському діалекту (див. вище).

Евш-вш – вигук, який уживають, щоб відігнати яструбів [6, с. 114]. Цей вигук у наддністрянському діалекті вживається також, щоб відігнати курей, індиків, однак у досліджуваній говірці в такому значенні зафіксовано інтер'єктив **авушь** (проаналізовано в межах іншої підгрупи імперативних вигуків).

Пуль-пуль – вигук, який уживають, щоб підкликати індиків [6, с. 220]. У наддністрянському говорі, окрім вказаного значення, вживається також, щоб підкликати качок, гусей. Натомість у середньомайданській говірці з такою семантикою вживані, відповідно, вигуки **тася-тася** (наступний проаналізований вигук цього ряду), **гусю-сю** (див. вище).

Тася-тася – вигук, який уживають, щоб підкликати качок [6, с. 250].

Третій функціональний ряд підгрупи в межах одного діалекту в середньомайданській говірці становлять гуцульські імперативні інтер'єктиви:

Бйо (б'є) – вигук, що вживають для підганяння, рідше відганяння коней [2, с. 26].

Гет – вигук, що вживають у значенні **геть** в літературній мові [2, с. 44].

Тпру – вигук, що вживають того, щоб зупинити коня [2, с. 187].

Ціхо – вигук, що вживають у значенні **цить** у літературній мові [2, с. 208]. Паралельно вживається в говірці з адвербіальною семантикою, також притаманною гуцульському діалекту, як відповідник прислівника **тихо** в літературній мові [див. там само].

У говірці виявлено порівняно велику кількість вигуків, які відносимо одночасно до двох суміжних діалектів. Ця підгрупа за специфікою діалектного впливу й поширення поділяється на три функціональні ряди: 1) вигуки, притаманні покутсько-буковинському та гуцульському діалектам; 2) вигуки, притаманні покутсько-буковинському та наддністрянському діалектам; 3) вигуки, притаманні гуцульському та наддністрянському діалектам. Найбільш поширений ряд цієї підгрупи утворюють вигуки, які вживаються в покутсько-буковинському та гуцульському говорах. Серед них характеризуємо такі:

Авушь, ушь – вигук, який уживається для відганяння курей [4, с. 18; 2, с. 17].

Бир-бир – вигук, який уживається для підкликання або відганяння овець [4, с. 31; 2, с. 25].

Мой – вигук, який уживається, щоб привернути увагу когось; літературним відповідником є вигук **агов** [4, с. 295; 2, с. 125]. У середньомайданській говірці є рідковживаним.

Най! – імперативний вигук, який у середньомайданській говірці вживається у значенні дієслова наказового способу; літературні відповідники: **не чіпай! залиш! не бери! облиш! не руш** та ін. [4, с. 312; 2, с. 129].

Цурік – вигук, який уживається для того, щоб повернути коней назад [4, с. 633; 2, с. 208].

Наступний функціональний ряд аналізованої підгрупи становлять інтер'єктиви, які вживаються в покутсько-буковинському та наддністрянському діалектах. З-поміж них у середньомайданській говірці зафіксовано такі:

Абир (абирь) – вигук, який уживається для того, щоб відігнати овець або кіз [4, с. 18; 6, с. 35].

Кіць-кіць (киць-киць) – вигук, який уживається для того, щоб підкликати kota [4, с. 202; 6, с. 142].

На-на – вигук, який уживається для того, щоб підкликати теля чи корову, рідше – інших домашніх тварин [4, с. 316; 6, с. 180].

Цьок-цьок, цьонь-цьонь – вигук, який уживається для того, щоб підкликати поросят [4, с. 634; 6, с. 271].

До третього функціонального ряду відносимо два зафіксовані в середньомайданській говірці інтер'єктиви, які вживаються в гуцульському та наддністрянському діалектах:

Атрусь, атруся – вигук, який уживається для того, щоб відігнати кролів [2, с. 18; 6, с. 37].

Хось-ту – вигук, який уживається для того, щоб підкликати собаку [2, с. 203; 6, с. 267].

У говірці виявлено декілька інтер'єктивів, які відносимо до третьої підгрупи, вони притаманні всім трьом суміжним діалектам. Ці вигуки вживаються в покутсько-буковинських, гуцульських, наддністрянських говірках і становлять відповідний функціональний різновид:

Агась – вигук, який уживається для того, щоб відігнати качок [4, с. 20; 2, с. 18; 6, с. 37].

Ацю – вигук, який уживається для того, щоб відігнати свиней, поросят [4, с. 21; 2, 18; с. 6, с. 37].

Гайта – вигук, який уживається для того, щоб повернути коней праворуч [4, с. 67; 2, с. 43; 6, с. 89].

Окрему підгрупу у говірковому мовленні села Середній Майдан становлять декілька імперативних інтер'єктивів з іншою семантикою, ніж співз-

вучні їм слова, зафіксовані в опрацьованих лексикографічних працях:

Акиц – у середньомайданському говірковому мовленні вигук, що вживається для відганяння телят. Натомість у покутсько-буковинських говірках це вигук, яким відганяють котів [4, с. 19], а в наддністрянських говірках – вигук, який уживають, щоб відігнати овець [6, с. 36].

Бйо-бйо – у середньомайданській говірці повторюваний вигук, яким підганяють коня. Його з цією семантикою вживають паралельно з поширеним у гуцульському діалекті одиничним вигуком **бйо** (див. вище). Водночас у наддністрянських говірках цей повторюваний вигук уживають, щоб відігнати коня [6, с. 54].

Доста! – у середньомайданській говірці імперативний вигук, який вживається з метою негайного припинення якихось небажаних дій, процесів і виступає тут відповідником вигука **годі** в літературній мові. Однак в опрацьованих діалектних словниках цю лексему подано як прислівник [2, с. 62] чи просто незмінне слово з прислівниковим значенням [4, с. 101].

У говірці вживаються деякі діалектні інтер'єктиви, яких не виявлено в опрацьованих лексикографічних джерелах. Вони функціонують паралельно з іншими вигуками з аналогічним значенням, наявними в діалектних словниках. До таких відносимо:

Ги́ла – вигук, що вживається, щоб відігнати гусей.

Кота – вигук, що вживається, щоб відігнати kota.

Тю-тю-тю – вигук, що вживається, щоб підкликати курей.

Цьип-цьип-цьип – вигук, що вживається, щоб підкликати курчат.

Другу семантичну групу діалектних інтер'єктивів у говірці села Середній Майдан становлять емоційні вигуки. Порівняно зі спонукальними вигуками вони представлені незначною кількістю одиниць. Інтер'єктиви на позначення емоцій теж диференціюємо за функціональним показником уживання в суміжних діалектах. Так, у говірці виявлено три діалектні інтер'єктиви з емоційною семантикою, кожен з яких притаманний для певного одного говору, а також чотири інтер'єктиви-діалектизми, поширені одночасно в двох діалектах – покутсько-буковинському та гуцульському.

Говіркові вигуки, представлені в одному з діалектів:

Ува (увва) – вигук, який використовується в говірці для виявлення здивування, захоплення чи, навпаки, розчарування. У покутсько-буковинському діалекті цей інтер'єктив також уживається в значенні літературного **овва** [4, с. 559].

Ба – вигук, який використовується в говірці для виявлення здивування, здогаду, припущення. Аналогічне значення має цей інтер'єктив у наддністрянському діалекті [6, с. 39].

Ей-де – вигук, що використовується в говірці для вираження сумніву, заперечення, недовіри. Заперечне значення має цей вигук і в гуцульському діалекті [2, с. 65].

Іншу підгрупу становлять говіркові інтер'єктиви з емоційним значенням, які функціонують у покутсько-буковинському та гуцульському діалектах:

Агій – вигук, який використовується для вираження обурення, роздратування або раптового переляку. З таким значенням вживається і в покутсько-буковинських та гуцульських говірках [4, с. 18; 2, с. 17].

Ади – вигук, який використовується для вираження здивування [4, с. 19; 2, с. 17].

Ая! – вигук, який використовується для вираження недовіри або, навпаки, підтвердження чогось [4, с. 21; 2, с. 18].

Йой – вигук, який використовується для вираження переляку, зневаги, здивування [4, с. 179; 2, с. 87].

Проведене дослідження вигуків у говірці села Середній Майдан на Івано-Франківщині дає змогу зробити певні узагальнення на основі їх функціонування щодо поширення впливу суміжних діалектів у мовленні середньомайданців. Спостереження за говірковою інтер'єктивною системою показують, що тут переважають мовні риси покутського-буковинського діалекту, однак відчутними також є ознаки гуцульського та наддністрянського діалектів. Окремі інтер'єктиви фіксують відмінності значення порівняно з відповідними одиницями в суміжних діалектах. Подальші дослідження вигуків-діалектизмів дадуть змогу виявити специфіку їх уживання у різних діалектних середовищах, встановити комунікативне спрямування одиниць цього лексико-граматичного класу слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
2. Гуцульські говірки: Короткий словник / Відпов. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
3. Курило О. Й. Відвигукова лексика сучасної української літературної мови: склад та структура : автореф. дис. ... канд. філол. наук за спец. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 2001. 20 с.
4. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.
5. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. акад. АН УРСР І.К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. 584 с.
6. Шило Г.Ф. Наддністрянський регіональний словник. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2008. 288 с.

УДК 811.161.2'374'373.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10-1.6>

УКРАЇНІЗМИ У СЛОВНИКАХ М. ГОГОЛЯ ТА В. ДАЛЯ: ПОРІВНЯННЯ ТЛУМАЧЕНЬ

URAINIANISMS IN M. HOHOL'S AND V. DAHL'S DICTIONARIES: COMPARISON OF THEIR MEANINGS

Намачинська Г.Я.,

orcid.org/ 0000-0002-2984-8422

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У тлумачному словнику живої великоруської мови В. Даля відображено лексику інших національних мов. Вони мали вплив на лексичний склад мови російської, поповнюючи його, оскільки іншомовні лексичні елементи функціювали в живому народному мовленні населення Російської імперії. Серед них чимало й українізмів. У статті представлено словник М. Гоголя. Для визначення запозиченої лексики з української мови користуємося також і словником живої російської мови В. Даля. Для художнього стилю групи українських письменників, які писали художні тексти російською мовою, було характерне активне вживання українізмів. У роботі обговорюється проникнення